

λοιπόν μιᾶς ὄντολογίας, πού στηρίζεται στὴν οὐσιαστικὴ λογικὴ, τὴν ἀναγνωρίζει ὁ συγγραφέας καὶ ὑποδεικνύει καὶ πῶς πρέπει νὰ προχωρήσῃ ἡ φιλοσοφία στὴ δημιουργία αὐτῆς τῆς ὄντολογίας.

Τὸ βιβλίον προϋποθέτει ὅλη τὴ σύγχρονη φιλοσοφικὴ κίνησις τῆς Γερμανίας, δηλαδὴ τὰ ρεύματα ἐκεῖνα τὰ φιλοσοφικά, πού ἔχουν τὴν ἀφετηρία τους στὴ μεγάλη γερμανικὴ φιλοσοφία, στὸ γερμανικὸ ἰδεαλισμὸ. Τὸ ὕψος τοῦ βιβλίου εἶναι πολὺ βαρὺ καὶ ἀπαιτεῖ μεγάλη ἐνταση ἀπὸ τὸ φιλοσοφημένον ἀναγνώστη. Ὁ συγγραφέας συνεχίζει σὲ πολλὰ τὴν παράδοσι τοῦ Husserl, ὁ ὁποῖος θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὁ πρῶτος κριτικὸς φιλόσοφος, πού ἐπιχειρεῖ νὰ συλλάβῃ μιᾶ ὄντολογία μετὰ βάσει τὴν κριτικὴν φιλοσοφίαν. Ἡ ἀξία καὶ τὸ κύρος τῆς ἀποκτᾶ σὲ Husserl τὸ χαρακτῆρα τοῦ ὄντως ὄντος καὶ ἡ ἀξιολογία του προσλαμβάνει μιᾶ ὄντολογικὴ ἀπόχρωση.

Ἰ. Θεοδωρακόπουλος

Lucien Lévy-Bruhl: L'Éxprérience Mystique et les Symboles chez les Primitifs. (Paris, Felix Alcan, 1938).

Σκοπὸς τοῦ τελευταίου τούτου ἔργου τοῦ τόσο γνωστοῦ καὶ μόλις πρὸ ἐνὸς ἔτους ἀποθανόντος γάλλου σοφοῦ, εἶνε νὰ καθορίσῃ ἀκόμη καλλίτερον τὴν μυστικιστικὴν βίωσιν τῶν πρωτογόνων λαῶν, ἐξεταζομένην ἐν συναρτήσει πρὸς τὴν ἑλληνικὴν αὐτῶν νοοτροπίαν καὶ τονιζομένην τῆς διαφορᾶς αὐτῆς ἀπὸ τῆς συνήθους βιώσεως καὶ πείρας. Μετὰ τὸν ὄρον μυστικιστικὸς ἐννοεῖ ὁ συγγραφεὺς τὸ νὰ πιστεύῃ κανεὶς εἰς δυνάμεις, εἰς ἐπιρροάς, εἰς ἐνεργείας πραγματικὰς μὲν ἀλλ' ἀσυλλήπτους ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων. Ἡ ἐσωτερικὴ πέτρα (βίωσις) τῶν πρωτογόνων εἶνε πλουσιωτέρα ἀλλὰ καὶ πτωχοτέρα ἀπὸ τὴν ἰδικὴν μας. Δὲν ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴν δι' ὅλον ἐν περισσοτέρας καὶ εὐρυτέρας γνώσεις πού ἄγουν εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἐπιστημῶν· ἀφ' ἑτέρου ὁμοίως τὸ πεδίον τῆς δὲν περιορίζεται εἰς τὴν φύσιν, ἀλλ' ἐκτείνεται καὶ πέραν αὐτῆς εἰς τὸν ἀόρατον κόσμον, εἰς τοὺς ἀποθανόντας, εἰς τὰ πνεύματα, καὶ εἰς τὰς διάφορους δυνάμεις τῶν μύθων των· ἡ βίωσις των τοὺς φέρει εἰς ἐπαφήν μετὰ ὅλα αὐτά, περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν ὁποίων εἶνε ἐκ τῆς παραδόσεώς των πεπεισμένοι. Ἡ ἐσωτερικὴ των πέτρα ἀποτελεῖ συγχρόνως «ἀποκάλυψιν» ἀλλὰ καὶ σύνθετον ψυχικὴν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν τὰ συναισθηματικὰ στοιχεῖα καταλαμβάνουν πρωτεύουσαν θέσιν. Ἡ συνήθης καὶ ἡ μυστικιστικὴ πέτρα, ἂν καὶ ἔχουν κάθε μιᾶ ἐντελῶς διάφορον πεδίον, πραγματοποιοῦνται ὁμοίως εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πραγματικότητα· διὰ τοῦτο καὶ ἡ πρωτόγονος νοοτροπία δὲν τὰς ξεχωρίζει,

καὶ περνάει ἀπὸ τὴν μίαν εἰς τὴν ἄλλην χωρὶς καμμίαν δυσκολίαν· π.χ. ἓνας Ἰνδὸς βλέπει μέσα εἰς τοὺς θάμνους μίαν τίγριν· ἐτοιμάζεται νὰ τὴν κτυπήσῃ· αἰφνης τοῦ φαίνεται ὅτι τὴν ἄλλην τῆς στάσιν διακρίνει κατὰ τὸ ἀσύνηθες· ἀμέσως καταλαμβάνεται ἀπὸ ἰδιαιτέραν συγκλίνησιν· δὲν θὰ πρόκειται περὶ τίγρεως ἀλλὰ περὶ μάγου ὑπὸ μορφὴν τοῦ ζώου τούτου· δὲν τοῦ μένει παρὰ νὰ φύγῃ διότι μία τέτοια τίγρις εἶνε ἄτρωτος.

Ἄλλως τε ἡ ζωὴ τῶν εἶνε συνυφασμένη μὲ τὰς παραδόσεις καὶ τοὺς μύθους· τὰ φυσικὸν περιβάλλον εἰς τὸ ὁποῖον ζοῦν, οἱ βράχοι, τὰ βουνά, τὰ ποτάμια ὅλα σχετίζονται πρὸς τὴν μυθολογίαν τῶν. Ἰὰ χρέη τῶν ἀπέναντι τοῦ «τοτέμ» καὶ αἱ ἀπαγορεύσεις (ταμποῦ) τοὺς ὑπενθυμίζουσι διαρκῶς τὴν ὑπαρξίν καὶ δύναμιν τῶν ἀοράτων δυνάμεων. Αἱ σχέσεις τῶν μὲ τοὺς ἀποθανόντας, ἰδίως τοὺς πρὸ ὀλίγου ἀποθανόντας εἶνε στενωτάτα· τοὺς φοβοῦνται, καὶ ἠξεύρουσι ὅτι ὅταν τοὺς συμβαίνει κατὰ κακόν, τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς τῶν εἶνε ἐκεῖνο ποῦ τοὺς τιμωρεῖ διὰ πραγματικὰ ἢ καὶ μὴ ἀδικήματά τῶν. Τοὺς νεκροὺς τῶν τοὺς φαντάζονται ὡς ἐξακολουθοῦντας τὴν ζωὴν τῶν ὅπως καὶ πρὶν· νυμφεύονται, τεκνοποιοῦν κλπ. καὶ ἔτσι οἱ ζῶντες ἐκτελοῦν τὰς ἀπαιτούμενας διατυπώσεις διὰ λογαριασμὸν τῶν ἀπόντων, τοὺς ὁποῖους ὁμῶς θεωροῦν ἐκεῖ παρόντας καὶ τοὶ ἀοράτους.

Ἡ ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια τῶν βιώσεών τῶν δὲν ἀποσχολεῖ τοὺς πρωτογόνους· δὲν τοὺς φαίνεται παράδοξον νὰ μὴ βλέπουν καὶ οἱ ἄλλοι ἐκεῖνο ποῦ βλέπει (ἢ νομίζει ὅτι ἀντιλαμβάνεται) ἓνας ἐξ αὐτῶν. Τοῦναντίον μάλιστα θεωροῦν, ὅτι εἶνε οὗτος προνομιούχος νὰ ἔρχεται εἰς ἐπαφήν μὲ οὐρανίους δυνάμεις κατὰ τρόπον μυστηριώδη. Ἡ σχέση ὁμῶς ἐπαφῆς μὲ τὰς δυνάμεις τοῦ ἀοράτου κόσμου εἶνε κυρίως ἔργον τοῦ shaman, τοῦ θεραπευτοῦ (τοῦ medicine man) τοῦ δημοσίου μάγου κλπ· διὰ τὸ ἔργον ὁμῶς τοῦτο ἀπαιτεῖται μακρὰ προπαρασκευή, ἢ ὁποῖα καὶ ἀρχίζει ἀπὸ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν (προσευχαί, νηστεύει εἰς τὴν ἔρημον, ἀποχή κλπ.) Εἰς ὅλας τὰς κοινωνίας τῶν πρωτογόνων ὑπάρχουν οἱ shaman καὶ οἱ θεραπευταί· εἶνε μάλιστα οἱ κυριώτεροι τῶν θεσμῶν. Παρ' ὅλον ὁμῶς ὅτι τὸν θεραπευτὴν τὸν φοβοῦνται καὶ δὲν τὸν ἀγαποῦν, καὶ ὅτι δὲν κατέχει οὗτος καμμίαν προνομιούχον θέσιν εἰς τὴν κοινωνίαν, εἶνε ὁμῶς ἀπαραίτητον πρόσωπον, διότι εἰς τὰς κρίσεις περιστάσεις μόνος αὐτὸς εἶνε εἰς θέσιν νὰ διακρίνῃ τὸ κακόν, καὶ νὰ προδιαγράψῃ τὸ πρακτικόν, διότι μόνος αὐτὸς ἔρχεται εἰς ἐπαφήν μὲ τὰς ἀοράτους, ὑπερφυσικὰς δυνάμεις· εἶνε λοιπὸν ζωτικὸν ὄργανον τῆς κοινωνίας.

Ἡ μυστικιστικὴ βίωσις τῶν πρωτογόνων ποῦ παίζει τόσο μὲν μεγάλο ρόλον εἰς τὴν ζωὴν τῶν πρωτογόνων, ἔχει ὡς ἰδιαιτέρον χαρακτηριστικόν ὅτι οὗτοι αἰσθάνονται τὴν παρουσίαν, συνήθως ἀπρόοπτον, μιᾶς ὑπερφυσικῆς δυνάμεως καὶ ὅτι ἔχουν οὕτω συνελθῆσιν ἀμέσως ἐπαφῆς μὲ τὸν κόσμον τῶν ἀοράτων ὄντων. Ἐτερον ἐπίσης γενικὸν καὶ θεμελιώδες χαρακτηριστικὸν τῶν μυστικιστικῶν τούτων βιώσεων εἶνε, ὅτι ἀνήκουν εἰς τὸ συναισθηματικὸν γένος, δὲν προκαλοῦν δηλ. μίαν πρὸς-

πάθειαν πρὸς καλλιτέραν κατανόησιν τοῦ γεγονότος περὶ τοῦ ὁποίου πρόκειται ἢ συγκλίησις πού τοὺς καταλαμβάνει κυριαρχεῖ ἀμέσως ἐν-τελῶς. Ἐὰν εὐρεθοῦν εἰς ἐπικίνδυνον κατάστασιν, θὰ σκεφθοῦν πῶς νὰ ἐξέλθουν ἀπὸ αὐτὴν σύμφωνα μὲ ὅσα τοὺς ἐδίδαξεν ἢ παράδοσις. Διὰ νὰ καταστήσῃ καταφανέστερον τὸν χαρακτήρα τοῦτον, ὁ συγγραφεὺς διεξέρχεται ὠρισμένας μορφάς, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἀπαντᾶται αὕτη συνήθως: ἦτοι 1) τύχην καὶ μαγείαν 2) τὸ ἀσύνηθες 3) τὰ ὄνειρα καὶ τὰς ὀπτασίας 4) διαφόρους τρόπους κατὰ τοὺς ὁποίους οἱ νεκροὶ ἀποκαλύπτουν εἰς τοὺς ζωντανούς τὴν παρουσίαν καὶ ἐνέργειάν των.

Α'. Τύχη καὶ Μαγεία. Ὁ μυστικιστικὸς χαρακτήρ τῶν βιώσεων τῶν πρωτογόνων ἐξηγεῖ καὶ τὸ πῶς συνήθως ἀντιδροῦν εἰς αὐτάς. Ἐνα κοινὸν χαρακτηριστικὸν τῶν ἀντιδράσεων τούτων εἶνε, ὅτι πρωτίστως τοὺς ἐνδιαφέρει ἐὰν ἔχουν μὲ τὸ μέρος τους ἢ ἐναντίον τους ἐκεῖνο πού λέγομεν τὴν τύχην. "Ο,τιδήποτε δυσάρεστον καὶ ἂν τοὺς συμβῇ, οἱ πρωτόγονοι συμπεραίνουν ἀμέσως ὅτι εἶνε θύματα τῆς κακοτυχίας· ὅταν ὅμως ἡ τύχη εἶνε εὐνοϊκὴ, τοὺς ἀρκεῖ νὰ ἐπωφελοῦνται χωρὶς νὰ ἀπασχολοῦνται μὲ τὸ πρᾶγμα. Μόνον ἢ κακοτυχία τοὺς κάμνει ἐντύπωσιν· διότι εἰς τὰς πρωτογόνους αὐτάς κοινωνίας θεωρεῖται ἐξ ἴσου κανονικὸν νὰ διακόπτουν αἱ ἀόρατοι δυνάμεις τὴν κανονικὴν τάξιν τῆς φύσεως, ὅσον καὶ νὰ βλέπουν τὴν τάξιν ταύτην ἀκολουθοῦσαν τὸν δρόμον τῆς. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς κακοτυχίας μία δύναμις δυσμενῆς πρὸς αὐτοὺς ἐπενέβη καὶ ἠλλοίωσε τὴν τάξιν τῶν πραγμάτων πρὸς ζημίαν των. Ἡ ἀντίληψις των περὶ τύχης εἶνε μυστικιστικὴ· ἕνας ἄνθρωπος ἔπεσεν ἀπὸ τὸ δένδρον καὶ ἐφρονεύθη· ἡμεῖς λέγομεν: τυχαῖον γεγονός· οἱ πρωτόγονοι λέγουν ὅτι ἦτο καταδικασμένος νὰ ἀποθάνῃ καὶ ἀναζητοῦν ποῖος τὸν κατεδίκασε, ποία δύναμις ἐχθρὰ τὸν κατεδίκασε· ποία δὲ δύναμις τὸ ἐπραξε θὰ τοὺς εἰπῇ ὁ μάντις. Τὸ ἀτύχημα ἢ δυστύχημα τὸ αἰσθάνονται ὡς μυστικιστικὴν βίωσιν, καὶ ἀμέσως ἐνεργεῖ ἢ συναισθηματικὴ κατηγορία τοῦ ὑπερφυσικοῦ· ὅ,τι κακὸν τοὺς συμβαίνει τὸ ἀποδίδουν εἰς μαγείαν: κάποιος τοὺς ἐμάγευσε διότι τὸ μάγευμα καὶ τὸ δυστύχημα ἔχουν καὶ τὰ δύο μυστικιστικὸν χαρακτήρα. Τὸ μάγευμα τὸ θεωροῦν ὡς κατὰ συνήθως. "Ὅταν συμβῇ τὸ ἀτύχημα, δηλ. ἀποτύχουν αἱ ἐπιχειρήσεις των, θὰ κάμουν βεβαίως ὅ,τι προδιαγράφουν αἱ παραδόσεις. Σπουδαιότερον ὅμως εἶνε νὰ προλάβουν τὴν ἀποτυχίαν. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ οἰωνοὶ καὶ τὰ μηνύματα ἀπὸ τὸν ἀόρατον κόσμον κατέχουν τόσον σπουδαίαν θέσιν, καθὼς καὶ αἱ διάφοροι ἐνέργειαι διὰ νὰ ἐξουδετερωθοῦν αἱ κακαὶ ἐπιρροαί. Διὰ νὰ ἐξουδετερωθῇ ἢ κακὴ τύχη καὶ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἢ ἐπιχείρησις δύο εἰδῶν τεχνικαὶ ἔχουν ἀναπτυχθῇ. Ἄφ' ἑνὸς μία θετικὴ στηριζομένη ἐπὶ τῆς πείρας ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς ἀλληλουχίας τῶν φυσικῶν φαινομένων· προσπαθοῦν δηλαδὴ οἱ πρωτόγονοι νὰ γνωρῖσουν καλὰ τὰς συνηθείας τῶν ζώων τὰ ὁποῖα θηρεύουν, ἢ τῶν φυτῶν κλπ. Ἡ δευτέρα τεχνικὴ περιλαμβάνει ὅλας τὰς μαγικῆς φύσεως ἐνεργείας πού ἐπιτρέπουν νὰ ἐπηρεάσουν τὰς ἀόρατους δυνάμεις ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου· αἱ δύο αὗται τεχνικαὶ ἐφαρμοζόνται συγ-

χρόνως και ἐκ παραλλήλλου. Εἰς τὴν θήραν ἢ τὴν ἀλιείαν τὸ πρᾶγμα εἶνε καταφανέστατον.¹⁾ Αἱ μαγικαὶ ἐνέργειαι χρησιμοποιοῦνται ὅπου ὑπάρχει ἀμφιβολία καὶ ἀβεβαιότης ὡς πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα· ποτὲ ὅπου ὑπάρχει ἀπόλυτος βεβαιότης. Ἐν γένει ὁμοίως οἱ πρωτόγονοι δὲν φαντάζονται ὅτι εἶνε δυνατόν νὰ ἐπιτύχῃ ἐπιχειρήσεις χωρὶς τελετουργίας, ἢ μαγικὰς ἐνεργείας ἢ τύπους.

Εἰς τὰ σπὸρ καθὼς καὶ εἰς τὰ τυχηρὰ παιγνίδια φαίνεται ὡραῖα ἢ περὶ τῆς τύχης ἀντίληψις των. Βεβαίως οἱ ἀθληταὶ των πρέπει νὰ εἶνε καλὰ προετοιμασμένοι καὶ γυμνασμένοι. Ἀλλὰ διὰ νὰ νικήσουν δὲν θεωροῦν ἀρκετὴν τὴν προπόνησιν κλπ. ἀλλὰ εἶνε ἀνάγκη νὰ ἔχουν μὲ τὸ μέρος τους τὴν τύχην, δηλαδή τὴν ἐπέμβασιν τῶν ἀοράτων δυνάμεων τὴν ὅποιαν θεωροῦν πάντοτε δυνατόν καὶ πιθανήν. Τὸ ποῦτος θὰ νικήσῃ εἰς τὸ ἀγώνισμα κρίνεται ἀπὸ τὴν ἀπόφασιν τῶν ἀοράτων δυνάμεων. Εἶνε λοιπὸν ἀνάγκη ἐκτὸς ἀπὸ τὴν φυσικὴν προπόνησιν οἱ ἀγωνιζόμενοι νὰ ὑποστοῦν μυστικιστικὴν προετοιμασίαν; θὰ ἀποφεύγουν ὠρισμένας σχέσεις (ἔρωτικάς), θὰ κυτάξουν νὰ μὴ παραδοῦν ἄλλας ἀπαγορεύσεις, καὶ θὰ ὑποβληθοῦν καὶ εἰς ἄλλας διαίτας μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ μὴ δυσαρεστήσουν τὰς ἀοράτους δυνάμεις, ποὺ κρατοῦν εἰς τὰς χεῖρας των τὴν τύχην των. Τὰ τυχηρὰ παιγνίδια ἀποτελοῦν δι' αὐτοὺς μυστικιστικὴν βίωσιν προνομιούχον ὑψίστης σπουδαιότητος: πρόκειται ὁ πρωτόγονος νὰ ἐρωτήσῃ τὰς ἀοράτους δυνάμεις περὶ τῶν διαθέσεων των ἀπέναντί του· ἐὰν κερδίσῃ εἶνε ἐνθουσιασμένος: σημαίνει ὅτι τοῦ εἶνε εὐνοϊκαί, ἐὰν χάσῃ γίνεται δυστυχῆς διότι αἱ δυνάμεις εἶνε ἐναντίον του· διὰ τὸν λόγον αὐτὸν παίζουσι μὲ μανίαν ἕως ὅτου χάσουν ὅλα των τὰ ὑπάρχοντα, σπῖτι, γυναῖκα, βροῦχα κλπ. Ἄμα χάσουν πολὺ μαστιγώνουν τοὺς ἑαυτοὺς των, διὰ νὰ ἀλλάξῃ ἢ τὴν τύχην.

Β'. Τὸ ἀσύνηθες. Ἡ ἐντύπωσις ποὺ προκαλεῖ εἰς ἕνα πρωτόγονον ἢ συνάντησις πράγματος ἀσυνήθους, εἶνε σχεδὸν πάντοτε ἢ ἴδια: συγκινεῖται, μένει κατάπληκτος, ποτὲ ὁμοίως δὲν ἐκπλήσσεται, ἢ μάλλον πρόκειται περὶ ἐκπλήξεως εἰς τὴν ὅποιαν τὸ ὑποσυνειδητόν του εἶνε προετοιμασμένον: τὴν ἀναμένει κάθε στιγμὴν, διότι θὰ πρόκειται περὶ ἐπεμβάσεως ἀοράτων δυνάμεων· τὸ αἰσθημα ἢ μάλλον τὸ συναίσθημα τοῦτο τῆς ἐπεμβάσεως καὶ τῆς ἐπαφῆς πρὸς τὰς ἀοράτους δυνάμεις ἐξυπνᾷ μόλις ὡς παρουσιασθῇ κατὶ τὸ ἀσύνηθες. Ἰδίως συμβαίνει ἐκ τοῦ συναισθήματος τούτου τῆς ἐπαφῆς νὰ γεννᾶται ἢ μυστικιστικὴ αὐτὴ συγκίνησις, εἰς τὴν ὅποιαν κυριαρχεῖ ὁ φόβος; Τοὺς φοβίζουσι αἱ διαθέσεις τὰς ὅποιαις διαβλέπουν εἰς τὰς δυνάμεις αὐτάς, τὰς ὅποιαις διαθέσεις ἐξωτερικεύουν τὰ ἀσυνήθη συμβάντα. Ἡ συγκίνησις εἶνε ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου, ποὺ ἀφεώρα τὰ δυστυχήματα ἢ τυχαῖα γεγονότα. Τὸ ἀσύνηθες ἐξηγεῖται ὡς προειδοποιήσις, ὡς κακὸς οἰωνός. Οἱ οἰωνοὶ καὶ αἱ προειδοποιήσεις δὲν εἶνε ἀπλῶς πληροφό-

1) Ἴδε Ἄρχ. Φιλοσ. ἔτος Δ' σελ. 112.

ρικοί περί τοῦ τί θὰ συμβῆ, ἀλλὰ ἔχουν καὶ τὴν δύναμιν νὰ τὸ προκαλέσουν· εἶνε λοιπὸν συνυπεύθυνοι διὰ τὰ κακὰ ποῦ θὰ ἀκολουθήσουν. Ἡ λέξις ἀσύνηθες δὲν εἶνε κατάλληλος διὰ νὰ ἐκφράσῃ ἐκεῖνο ποῦ ἀντιλαμβάνονται οἱ πρωτογόνοι. Ἡ λέξις ἀσύνηθες εἶνε ἀρνητικὴ ἐκφρασις, καὶ σημαίνει τὸ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν κανονικὴν πορείαν τῶν φυσικῶν φαινομένων συμβαίνον. Ἡ κανονικὴ ὁμῶς αὕτη πορεία δὲν ἀπασχολεῖ τοὺς πρωτογόνους, ἢ δὲ λέξις ἢ ὁποῖα χρησιμοποιεῖται διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὸ ἀσύνηθες ἔχει θετικὸν περιεχόμενον, καὶ θέτει ἀμέσως εἰς κίνησιν τὴν συναισθηματικὴν κατηγορίαν τοῦ ὑπερφυσικοῦ, διότι ἀφορᾷ ἀκριβῶς τὴν διὰ τοῦ ἀσυνήθους τούτου ἐκδήλωσιν τῆς παρουσίας, τῆς ἐπεμβάσεως, τῆς ἐνεργείας τῶν ὑπερφυσικῶν καὶ ἀοράτων δυνάμεων. Καταδεικνύεται οὕτω ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἡμετέρας νοοτροπίας καὶ τῆς τῶν πρωτογόνων.

Ὅπως εἴπομεν, κάθε ἀσύνηθες γεγονός ἢ πρᾶγμα εἶνε κακὸς οἰωνὸς θεωρούμενος ὡς παρὰ φύσιν, ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ὅτι ὑποδηλώνει τὴν ἐπέμβασιν ὑπερφυσικῆς δυνάμεως. Ἡ ἐκλειψὶς τῆς σελήνης συγκαταλέγεται μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἀσυνήθων (καίτοι πρᾶγματι δὲν εἶνε ἀσυνήθης) γεγονότων. Ὁμοίως ἡ γέννησις διδύμων θεωρεῖται ὡς κατὰ φύσιν φέρει δυστυχίαν. Ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι διὰ νὰ ἐξουδετερώσουν τὸ κακὸν φρονεοῦν τὸ ἕνα, πολλάκις καὶ τὰ δύο δίδυμα, πάντως εἶνε ἀπαραίτητον νὰ ὑποστῆ καθαρμὸν ἢ οἰκογένεια ἢ ὁποῖα, ὡς ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἐτέθη εἰς κατάστασιν δεκτικότητος τῶν δυστυχημάτων. Διὰ νὰ ἐκφράσουν τὴν εἰδικὴν αὐτὴν μυστικιστικὴν συγκίνησιν, ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀσύνηθες, αἱ διάφοροι φυλαὶ χρησιμοποιοῦν διαφόρους λέξεις: measa, anoa, lu' itu' ite, mahosi, sala, yaraitu. Ἡ συγκίνησις αὕτη εἶνε ἀποκαλυπτικὴ: δὲν προκαλεῖ ἢ συγκίνησιν τὴν ἀποκάλυψιν· οὔτε τὸ ἀντίθετον θὰ ἦτο ὀρθὸν νὰ λεχθῆ, ἀλλ' αὕτη αὕτη ἢ συγκίνησις, ἐκ τοῦ ἴδίου ἑαυτοῦ τῆς εἶνε ἀποκαλυπτικὴ.

Εἶνε γνωστὸν ὅτι ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀσυνήθους προκαλεῖ εἰς τὰ ἀνώτερα ζῶα συγκίνησιν, ποῦ δύναται νὰ παραβληθῆ πρὸς τὴν ἀνωτέρω περιγραφείσαν. Εἰς τὸ Περὸν ἔταν ἕνα λάμα πέση ἀπὸ κόπωσιν, τότε, διὰ νὰ τὸ ἀναγκάσουν νὰ σηκωθῆ καὶ ἀκολουθήσῃ τὰ ἄλλα ζῶα, οἱ ἀγωγιᾶται κρύπτονται καὶ ἀπὸ ἐκεῖ τοῦ ῥίπτουν μικρὰ πετραδάκια· τὸ λάμα ἐκπληκτικὸν παρατηρεῖ γύρω του, δὲν βλέπει τίποτε, αἰσθάνεται ὁμῶς τῆς πέτρας ποῦ τοῦ ῥίπτουν, καταλαμβάνεται ἀπὸ φόβον, καταβάλλει μεγάλας προσπαθείας καὶ σηκώνεται καὶ παρακολουθεῖ τὰ ἄλλα ζῶα. Καὶ τὰ κατώτερα ζῶα ὅταν αἰσθανθοῦν κίνδυνον, φεύγουν ἢ μετατοπίζονται. Ἡ ἀπόστασις ὁμῶς μεταξὺ τοῦ φόβου τῶν ζῶων καὶ τῶν πολυπλόκων παραστάσεων, αἱ ὁποῖαι κατακλύζουν τὴν συνείδησιν τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου εἶνε μεγάλη καὶ τὸ χάσμα ἀγεφύρωτον. Εἰς τοὺς πρωτογόνους τὰ κοινωνικὰ στοιχεῖα παίζουσι ῥόλον πρωτεύοντα, διότι τὰ συναισθηματικά τους σχετίζονται μὲ τὰς παραδόσεις των, μὲ τοὺς μύθους, μὲ τὰς τελετουργίας, προλήψεις καὶ θρησκευτικὰς πεποιθήσεις των. Διὰ νὰ ὑπάρξῃ παράδοσις χρειάζεται κοινωνία καὶ δὴ

κοινωνία ανθρώπων με τὸν ἑναρθρον λόγον πρὸς συνεννόησιν. Ὁ ἑναρθρος λόγος, ἡ γλῶσσα, εἶπε βεβαίως προῖόν τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ, εἶπε ὁμως καὶ κοινωνικὸς θεσμός. Μόνον αἱ κοινωνικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ παραδόσεις ἐξηγοῦν τὸ περιστατικόν, ποῦ ἀναφέραμεν ἀνωτέρω, τοῦ Ἰνδοῦ ὁ ὁποῖος εἶδε τὴν τίγριν, ἠθέλησε νὰ τῆς ἐπιτεθῆ, ἀλλὰ τοῦ ἐφάνη ὅτι εἶχε κάτι τὸ ἀσύνηθες καὶ ἀμέσως ἠσθάνθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ μάγου ὑπὸ τὴν μορφήν τίγρεως. Ὅταν συνέτρεξαν ὅλοι αὐταὶ αἱ προϋποθέσεις καὶ ἐγεννήθη ἡ μυστικιστικὴ συγκλίνησις, τότε ὁ ἀνθρώπος ἐχωρίσθη ὀριστικῶς ἀπὸ τὰ ἀνώτερα ζῷα.

I". "Ὄνειρα καὶ ὀπτασίαι. Ὡς μυστικιστικὴ βίωσις τὰ ὄνειρα ἔχουν μεγάλην σπουδαιότητα δι' ὅλους τοὺς πρωτογόνους λαούς. Ἄν καὶ ποικίλλου αἱ ἀντιλήψεις αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν φύσιν τῶν ὀνειρίων, ὡς πρὸς τὴν σπουδαιότητα καὶ τὴν ἐρμηνείαν αὐτῶν, μᾶς εἶπε μ' ὅλον τοῦτο δυνατόν νὰ ἀποχωρίσωμεν γενικὰ χαρακτηριστικά, τὰ ὅποια καθιστοῦν τὰ ὄνειρα μυστικιστικὴν πέτραν διὰ τὴν ὁποίαν δὲν χιρεῖ ἀμφιβολία.—Ἰμεῖς διὰ νὰ πεισθῶμεν ὅτι κάτι ποῦ εἶδομεν εἶπε ἢ ὄχι ὄνειρον, θὰ προσπαθῶμεν νὰ βεβαιωθῶμεν ἂν συμβιβάζεται πρὸς τὸ σύνολον τῆς προγενεστέρης καὶ μεταγενεστέρης πέτρας. Ἄν δὲν συμβιβάζεται λέγομεν ἀδιστακτικῶς ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ὀνείρου. Ἰσπίσης ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶδομεν κατ' ὄναρ τὸ εἶδομεν μόνον ἡμεῖς καὶ κανεὶς ἄλλος ἀπὸ τοὺς πλησίον μας εὕρισκομένους. Αὐτοὶ οἱ λόγοι εἶπε καθ' ἡμᾶς ἀρκετὰ σπουδαῖοι, ὥστε νὰ θεωρήσωμεν, ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ πραγματικότητος. Ἀλλὰ αὐτὰ εἶπε ἀποτέλεσμα συλλογισμῶν, τοὺς ὁποίους δὲν κάμνουσιν οἱ πρωτόγονοι· οὗτοι πελλῶνται ἀδιστακτικῶς εἰς τὰς αἰσθήσεις των. Ἐνας Ἰνδὸς κατηγορεῖ ἕνα λευκὸν πάστορα ὅτι τοῦ ἐκλεψε τὰ κολοκύνθια του ἀπὸ τὸν κήπον του· ὁ πάστορ εὕρισκετο ἐκείνην τὴν ἡμέραν 200 μίλια μακρὰν· ἀλλ' ὁ Ἰνδὸς ἐπέμενε διότι «τὸν εἶδε μὲ τὰ μάτια του» ὅταν τοῦ ἐκλεπτε τὰ κολοκύνθια του: εἶχε ἰδῆ ὄνειρον· ἀλλ' ἦτο ἀδύνατον νὰ πεισθῆ ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ πραγματικότητος: ἀφοῦ τὸν εἶδε ἔπρεπε νὰ εἶπε δυνατόν, νὰ εἶπε ἀλήθεια· ἡμεῖς λέγομεν: ἀφοῦ δὲν εἶπε δυνατόν, δὲν εἶπε ἀλήθεια. Διὰ τὸν πρωτόγονον οἱ μῦθοι τοῦ εἶπε ὅλοι ἀληθιναὶ ἱστορίαι, ὅλα συνέβησαν πράγματι· καὶ τὰ ὄνειρα εἶπε πραγματικὰ διὰ τὸν αὐτὸν μυστικιστικὸν λόγον. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἄλλο σημεῖον, οἱ πρωτόγονοι εἶπε συνηθισμένοι εἰς τὸ ὅτι οἱ θεραπευταὶ των, οἱ μάγοι καὶ ἄλλοι βλέπουν πράγματα, τὰ ὅποια ὁ κοινὸς ἀνθρώπος δὲν βλέπει, ὥστε καὶ ἐκ τοῦ λόγου αὐτοῦ δὲν γεννῶνται εἰς αὐτοὺς ἀμφιβολία περὶ τῆς πραγματικότητος τῶν ὀνειρίων. Ὅταν ὁ ἀνθρώπος κοιμᾶται, διακόπτεται ἡ ἐπικοινωνία του με τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, καὶ τοῦ εἶπε τότε δυνατόν νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφήν με τὰς ὑπερφυστικὰς δυνάμεις, δι' αὐτὸ καὶ τὰ ὄνειρα γεννοῦν τὴν μυστικιστικὴν συγκλίνησιν καὶ τοὺς ἀποδίδεται τόση σπουδαιότης. Ἐὰ ὄνειρα εἶπε ἀποκάλυψις, εἶπε οἰωνοί: προειδοποιοῦν, συμβουλεύουν· εἶπε λοιπὸν πολὺ σπουδαῖα διὰ τοὺς πρωτόγονους, ποῦ θέλουσιν νὰ γνωρίζουσιν τὰς διαθέσεις τῶν ἀοράτων δυνάμεων

ἀπέναντί των. Τὸ ζήτημά τους εἶνε πῶς νὰ τὰ ἐννοήσουν καὶ νὰ τὰ ἐρμηνεύσουν τὰ ὄνειρα ἢ, ἐν ἀνάγκῃ, νὰ τὰ προκαλέσουν. Τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὰ ὄνειρα εἶνε συναισθηματικῆς φύσεως, ἰδίως φόβου· ἐὰν δὲν δείξουν τίποτε τὸ ἐπιφοβὸν δὲν ἐνδιαφέρονται δι' αὐτά.—Πόσον ἡ φύσις καὶ ἡ λειτουργία τῶν ὁνείρων εἶνε βίωσις μυστικιστικῆ φαίνεται ἰδίως εἰς τὰς φυλάς τῆς Βορείου Αὐστραλίας ὅπου ἡ ἰδία λέξις ποὺ σημαίνει τὸ ὄνειρον σημαίνει καὶ τὴν μυθικὴν περίοδον ὅταν δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη χρόνος¹⁾ τὴν μυθικὴν αὐτὴν περίοδον τὴν ἀποκαλοῦν περίοδον τῶν ὁνείρων, τόπον, ζωὴν, χρόνον ὁνείρων, τὴν ἐποχὴν τῶν τοτεμικῶν προγόνων. Ὅταν οἱ πρωτόγονοι αὐτοὶ ἐρωτοῦν: «τί ὄνειρεύεσθε», σημαίνει «ποῖον εἶνε τὸ τοτέμ σας». Εἰς τὸ ὄνειρόν του ὁ πρωτόγονος βλέπει τί θὰ εἶνε τὸ παιδί ποὺ θὰ γεννήσῃ ἢ γυναικὰ του, καὶ ποῖον θὰ εἶνε τὸ τοτέμ του ἂν εἶνε ἄρρεν. Εἰς τοὺς πρωτογόνους τῆς Καλιφορνίας τὸ ὄνειρον ἐκπληροῦται κοινωνικὴν λειτουργίαν· ὅλας τὰς ἐξουσίας εἰς τὴν κοινωνίαν τὰ διάφορα ἄτομα τὰς ἀρύονται ἀπὸ τὰ ὄνειρά των, διότι τοὺς τὰ δίδουν αἱ ἀόρατοι δυνάμεις. Ὁμοίως φύσεως, ἢ μάλλον εἶδος τῶν ὁνείρων εἶνε τὰ ὄνειρα—ὄπτασίαι τὰς ὁποίας χορηγοῦν οἱ πρόγονοι καὶ θεωροῦνται ὡς ὑψίστης σπουδαιότητος, διότι δι' αὐτῶν ὁ τιμηθεὶς βλέπει τὴν δημιουργίαν τοῦ σύμπαντος.—Ὅταν πρόκειται οἱ πρωτόγονοι νὰ λάβουν καμμίαν σπουδαίαν ἀπόφασιν, θὰ τὴν ἀναθέσουν εἰς τὸ ὄνειρον, καὶ ἐν ἀνάγκῃ θὰ προκαλέσουν τοῦτο· ὅπως ἐὰν πρόκειται νὰ κηρύξουν πόλεμον, δὲν τὸ κάμνουν πρὶν βεβαιωθῶν ἂν θὰ ἀποβῇ οὗτος ὑπὲρ αὐτῶν. Διότι διὰ νὰ νικήσουν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλισθῇ ἢ συνδρομὴ τῶν ἀοράτων δυνάμεων καὶ περὶ αὐτοῦ μόνον διὰ τῶν ὁνείρων εἶνε δυνατὸν νὰ βεβαιωθῶν. Διὰ τῶν ὁνείρων οἱ πρωτόγονοι ἔρχονται εἰς ἐπαφήν πρὸς τὰς δυνάμεις τοῦ περιβάλλοντος κόσμου, τὰς ὁποίας βλέπουν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς, καὶ αἱ ὅποια ἀποτελοῦν ἓνα συνεχές μὲ τὸν κόσμον τῆς ἀντιλήψεως τῶν αἰσθήσεων, τοῦ ὁποίου ἀποτελοῦν ὁλοκλήρως· διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς συνήθους βιώσεως εἰς τὴν μυστικιστικὴν βίωσιν γίνεται ἀσυναισθήτως.

Δ'. Ἡ παρουσία τῶν θανόντων. Διὰ τοὺς πρωτογόνους οἱ θανόντες ἔφυγαν ἀπὸ τὸ μέσον, ἀλλ' εἶνε ἀόρατοι πράγματι μόνον ὄχι καὶ δικαίω. Δὲν τοὺς βλέπουν ἀλλ' εἶνε μῶλα ταῦτα ἐκεῖ· κανεὶς δὲν ἀμφιβάλλει περὶ τούτου. Ἡ παρουσία αὕτη γίνεται καταφανὴς εἰς τὰ ὄνειρα, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐγρηγόρσει δυνατὸν νὰ γίνῃ αἰσθητὴ, ὅποτε προκαλεῖ τρόμον, ὄχι ἐκπληξιν. Οἱ θανόντες ἐξακολουθοῦν νὰ ζοῦν καίτοι κεχωρισμένοι ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἐποῦτον τοῦτο εἶνε βέβαιον ὥστε, εἰς φυλάς τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς, ὅταν συναντήσουν ἓνα ἄγνωστον, δὲν ἠξεύρουν ἂν ἔχουν νὰ κάμουν μὲ ζῶντα ἢ μὲ ἀποθανόντα καὶ τὸν ἐρωτοῦν: «εἶσαι ζῶν;», εἶμαι ζῶν, ἀπαντᾷ ὁ ἄλλος. Οἱ πρωτόγονοι αἰσθάνονται πολλάκις τὴν γειτνίασιν τῶν ἀποθανόντων ἰδίως τὰς πρώτας ἡμέρας μετὰ

1) Ἰδ. Ἀρχ. Φιλοσοφ. ἔτος ΣΤ' σελ. 231.

τὸν θάνατον, καὶ συμπεριφέρονται διαφοροτρόπως ἀπέναντι τῶν ἀρτι θανόντων καὶ τῶν πρὸ πολλοῦ ἀποβιωσάντων. Ὅλοι, ἰδίως δὲ ἡ χήρα τοῦ θανόντος, ἀποφεύγουν νὰ προφέρουν τὸ ὄνομα τούτου, διὰ νὰ μὴ τὸν προκαλέσουν καὶ τοὺς κάμη κακόν, ἰδίως εἰς τὴν χήραν, ἢ ὅποια φεύγει ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς διὰ κάμποσον καιρόν. Ὁ φόβος αὐτὸς ἀπὸ τὸν ἀποθανόντα ἐξακολουθεῖ ἕως ὅτου λάβῃ χώραν ἢ τελετὴν, ἢ ὅποια θέτει τέρμα εἰς τὸν κίνδυνον, διότι οἶονεὶ ἀποκλείει πλέον τὸν θανόντα ἀπὸ τὸν κύκλον τῶν ζώντων. Ἡ ψυχὴ τοῦ θανόντος δὲν ἐγκαταλείπει ἀμέσως τὰ μέρη ὅπου ἔζη ὁ μακαρίτης, ἀλλὰ κινεῖται ἐλευθέρως πέριξ αὐτῶν, καὶ οἱ πρωτογόνοι, εἴαν τύχη νὰ συναντήσουν κανέν ζῶον ἐκεῖ πλησίον, θεωροῦν ὅτι εἶνε πράγματι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀποθανόντος. Βεβαίως δὲν ἔχουν οἱ πρωτογόνοι σαφῆ ἀντίληψιν περὶ τῆς τύχης τῶν θανόντων· τοὺς αἰσθάνονται παρόντας, ἀλλὰ δὲν τοὺς βλέπουν, καὶ τὸ μυστικιστικὸν συναίσθημα καὶ ἡ συγκίνησις εἶνε κατὰ τοσοῦτον ἰσχυρότερα. Ἐκεῖνο ποὺ εἶνε ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τὸ φαντάζονται ὑπὸ διαφόρους μορφάς· 1) ὅτι εἶνε αἰθέριον, ἂν καὶ διατηρεῖ τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν· 2) ὅτι προσλαμβάνει τὴν μορφήν ζώου· 3) ὅτι εἶνε τέρας, ἡμιανθρώπινον μὲ διαθέσεις ἀγρίας.—Ἐὸ πένθος διὰ τὸν ἀποθανόντα τελειώνει μὲ μιαν εἰδικὴν τελετὴν· ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου συναθροίζονται, καὶ ὁ ἀρχηγὸς φωνάζει τὸν ἀποθανόντα μὲ τὸ ὄνομά του, καὶ κάπου ἀκούεται μιὰ ἀναρθρὸς φωνή· ὁ ἀρχηγὸς τὸν καλεῖ νὰ παραστῆ εἰς τὴν τελετὴν, νὰ ἰδῆ τὴν σύζυγόν του, νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ σπίτι του καὶ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν χορόν. Ἡ ἀπάντησις τοῦ θανόντος εἶνε ἀπαραίτητος, διότι χωρὶς τὴν παρουσίαν του, δὲ εἶνε δυνατόν νὰ λάβῃ χώραν ἢ τελετὴν. Πρὶν τελειώσῃ ἢ τελετὴν, ἢ σύζυγος τοῦ ἀποθανόντος πηγαίνει μιαν τελευταίαν φορὰν εἰς τὸν τάφον του, καὶ τοῦ λέγει ὅτι θὰ παύσει νὰ φερῆ τὰ πένθημα ἐνδύματα. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὁ ἀποθανὼν θεωρεῖται πλέον ὡς πρόγονος καὶ εἶνε ἰδίως ἀντικείμενον σεβασμοῦ καὶ ὀλιγώτερον ἀντικείμενον φόβου. Ἐὸν παρακαλοῦν νὰ τοὺς βοηθήσῃ διὰ νὰ γίνῃ καλὴ ἢ ἐσθρα, διὰ νὰ βρέξῃ ὅταν πρέπει, διὰ νὰ ἔχουν μὲ μιαν λέξιν ἐξησφαλισμένην τὴν καλὴν διάθεσιν τοῦ ἀπέναντι αὐτῶν. Καὶ μετὰ ταῦτα τὴν παρουσίαν τοῦ θανόντος, ἰδὼν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας, τὴν μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἀπτὸν καὶ συγκεκριμένον· ἰδίως τὸ κρανίον του τὸ ὅποῖον τοποθετεῖται εἰς περίθρονον θέσιν· πολλάκις δὲ ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας ὀμιλεῖ μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρός του, ποὺ τὸ ἀντιπροσωπεύει τὸ κρανίον, ἀλλὰ τὸ ἀντιπροσωπεύει μεταλαμβάνον, μετέχον αὐτοῦ μυστικιστικῆς τῆς τρόπῃ, ὥστε πράγματι εἶνε τὸ πνεῦμα τοῦ θανόντος.

Εἰς τὰς πρωτογόνους φυλάς τῆς Ἀφρικῆς αἱ κοινῶναι εἶνε διηρημένα εἰς τάξεις ἀναλόγως τῆς ἡλικίας· ἢ μετὰβασίς, δηλ. ἢ πρόοδος, ἀπὸ τὴν μιαν κλάσιν εἰς τὴν ἀνωτέραν συνοδεύεται ἀπὸ ὀρισμένης τελετουργίας, ἄνευ τῶν ὀποίων δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἀλλάξῃ ἢ κατάστασις τοῦ πρωτογόνου. Οἱ ἀποθανόντες δὲν παύουν νὰ εἶνε μέλη τῶν κλάσεων τούτων, ἀνήκουν εἰς τὴν κλάσιν τῶν ἐχόντων μεγαλει-

τέραν ηλικίαν ἀπὸ τοὺς ζῶντας ἡλικιωμένους, αἱ δὲ τελεταὶ κατὰ τὸν θάνατον εἶνε αἱ τελετουργίαι διὰ τὴν μετάβασιν ἀπὸ μιᾶς κοινωνικῆς καταστάσεως εἰς ἄλλην, καὶ χωρὶς αὐτὰς δὲν ἤμπορεῖ ὁ μακαρίτης νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν κλάσιν εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει. Συνεπῶς, ποτὲ δὲν παύει ἡ ἐπαφή μεταξὺ τῶν μελῶν μιᾶς κοινωνίας εἴτε ζῶντες εἶνε οὗτοι εἴτε ἀποθανόντες. Ὑπάρχει ὁμοίως μία διαφορὰ : ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐγκατέλειψαν τὸν κόσμον τοῦτον ὀριστικῶς καὶ ἐγίναν ὄντα μυστηριώδη καὶ ἀπέκτησαν δυνάμεις ἀγνώστους· διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐγίναν πρόσωπα προκαλοῦντα ἀνησυχίαν, καὶ πρέπει κανεὶς νὰ τοὺς ἀποφεύγῃ καὶ ἰδίως νὰ μὴ τοὺς δυσареστέῃ.

Ιε'. Περὶ τῶν συμβόλων τῶν πρωτογόνων. Ἡ ἀόρατος πραγματικότης τὴν ὁποίαν ἀποκαλύπτει εἰς τοὺς πρωτογόνους ἢ μυστικιστικῆς βίωσις, καθίσταται ἀντιληπτὴ μὲ τὸ νὰ ἀντικειμενοποιηθῇ ὀπωσδήποτε· αὐτὴ εἶνε ἡ λειτουργία τῶν συμβόλων. Ἐὰν τότε μιᾶς φυλῆς πρωτογόνων δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς σύμβολον τῆς φυλῆς, διότι τὰ μέλη τῆς φυλῆς αἰσθάνονται ταυτότητα οὐσίας μὲ τὸ ζῶον ποὺ εἶνε τὸ τότε· ἐδῶ ἔχομεν ὁμοουσίαν· ὅταν ὁμοίως τὸ αἶσθημα τοῦτο χαλαρωθῇ, καὶ ἡ σχέσις μεταβληθῇ εἰς ἓνα αἶσθημα εἰδικῆς συγγενείας μὲ ἀμοιβαίας ὑποχρεώσεις, τότε τὸ τότεμ αὐτὸ εἶνε σύμβολον τῆς φυλῆς. Ὅταν δηλ. ἡ μέθεξις δὲν εἶνε βίωσις ἀλλὰ παράστασις, τότε ὁ ἓνας ὅρος μεταβάλλεται εἰς σύμβολον τοῦ ἄλλου. Ἐὰν «ἀνήκοντα» εἰς ἓνα ὄν (π.χ. αἱ τρίχες, τὰ νύχια κλπ.) εἶνε σύμβολά του. Ἐὰν κρανίον τοῦ θανόντος πατρὸς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας παριστᾷ τὸν ἀποδιώσαντα, καὶ ἐπειδὴ τὸ μέρος μετέχει τῆς φύσεως τοῦ ὄλου διὰ τοῦτο ἀποτελεῖ σύμβολον του. (Ὁ ὅρος σύμβολον σημαίνει κατὰ διάφορον δι' ἡμᾶς ἢ διὰ τοὺς πρωτογόνους· δι' ἡμᾶς εἶνε πάντοτε σχέσις τὴν ὁποίαν ἀντιλαμβάνεται ὁ νοῦς. Εἰς τοὺς πρωτογόνους ὁ νοῦς τῶν δὲν βλέπει τὴν σχέσιν, τὴν αἰσθάνεται ὁμοίως τὸ ὄλον τῶν ὄν' δι' αὐτοὺς εἶνε μέθεξις ὄχι παράστασις. Ἡ νοοτροπία τῶν πρωτογόνων βλέπει παντοῦ μεθέξεις· ἰδίως τὰς σχέσεις τῶν ζῶντων πρὸς τὰ ὄντα τοῦ ἀοράτου καὶ ὑπερφυσικοῦ κόσμου τὰς αἰσθάνονται ὡς μεθέξεις.— Ἐἓνας τρόπος συμβολισμοῦ εἶνε τὸ μέρος ἀντὶ τοῦ ὄλου, ὅπως τὸ κρανίον τοῦ ἀποθανόντος πατρὸς συμβολίζει αὐτὸν τοῦτον τὸν ἀποθανόντα πατέρα. Εἰς τὰς προϊστορικὰς εἰκόνας βλέπομεν συχνὰ τὸ πρόσωπον νὰ ἔχῃ μόνον μάτια καὶ στόμα χωρὶς μήτην, ἢ μάτια καὶ μήτην χωρὶς στόμα κλπ., ἢ μόνον κεφάλι.

Ἐἓνας περιεργὸς τρόπος ἀπεικονίσεως τῶν ζώων εἶνε ὅταν, ἀντὶ τούτου χάρασσον μόνον δύο παραλλήλους γραμμὰς μὴ συνεχεῖς καὶ μεταξὺ αὐτῶν μιαν τρίτην συνεχῆ, ἢ καὶ χωρὶς τὴν τρίτην. Αἱ δύο ἐξωτερικαὶ γραμμαὶ δηλοῦν τὰ ἴχνη τῶν ποδῶν, ἢ δὲ τρίτη τὰ ἴχνη τῆς οὐρᾶς ὅταν αὕτη ἐγγίξει τὸ χῶμα. Αἱ γραμμαὶ αὗται ἀναμφιδόλως συμβολίζουν τὰ ζῶα, οἱ δὲ πρωτόγονοι τὸ ἀναγνωρίζουν ἀμέσως. Ἡ ἀρχὴ «τὸ μέρος διὰ τὸ ὄλον» εἶνε ἡ ἐκδήλωσις τοῦ μυστικιστικοῦ δεσμοῦ μεθέξεως, ποὺ αἰσθάνονται ὅτι ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ ὄλου

ὄντος καὶ τῶν μερῶν αὐτοῦ, καθὼς καὶ τῶν «ἀνηκόντων» εἰς αὐτό. Δι' αὐτὸ καὶ ὅποιος ἔχει εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ καὶτι ποῦ ἀνήκειν εἰς ἄλλον ἄνθρωπον, θεωρεῖται ὅτι ἔχει ἐξουσίαν ἐπὶ ἐκείνου. Ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς στηρίζονται αἱ ἐνέργειαι τῆς μαύρης μαγείας κλπ.— Ἀφοῦ τὰ σύμβολα δὲν εἶνε παρὰ ἢ ἐκδήλωσις τῶν μεθέξεων ἀντικειμενοποιημένων, χωρὶς νὰ ἀπαιτῆται νὰ εἶνε ἀπεικονίσεις ἢ ἀναπαραστάσεις τῶν συμβολιζομένων ὄντων, ἔπεται ὅτι τὰ σύμβολα θὰ εἶνε πολλὰ καὶ ποικίλα, ἐνίοτε πολὺ ἀπέχοντα ἀπ' ὅ,τι ἡμεῖς συνηθίζομεν νὰ θεωρῶμεν ὡς τοιαῦτα. Τοιαῦτα π. χ. εἶνε τὰ ἱερὰ μέρη, βουνά, βράχοι, λίμναι ὅπου, ὑποτίθεται, ὅτι διαμένουν διάφοροι θεότητες· πρὸς ἐκεῖνα προσεύχονται ὠρισμένοι φυλαὶ πρωτογόνων. Ὡς ἐκ τῆς μεθέξεως τὰ μέρη αὐτὰ εἶνε διὰ τοὺς πρωτογόνους αἱ ἀόρατοι δυνάμεις, ποῦ διαμένουν ἐκεῖ. Ἐνας ἱερὸς τόπος ποτὲ δὲν γίνεται ἀντικείμενον ἀντιλήψεως εἰς τοὺς πρωτογόνους μόνος τοῦ καὶ κεχωρισμένως, ἀλλὰ πάντοτε ὡς μέρος ἐνὸς γενικωτέρου συναισθήματος, εἰς τὸ ὅποτον μετέχουν οἱ μυθικοὶ ἥρωες, τὰ ζῆα, τὰ φυτὰ καὶ ὄλαι αἱ πρὸς αὐτὰ σχετιζόμεναι συγκινήσεις. Εἰς ἐνίσχυσιν τῶν ἀνωτέρω ἔρχεται ἡ λεπτομέρεια ὅτι, ὅταν ἀποθνήσκῃ ὁ τελευταῖος ἐκ τῶν ἐχόντων τὸ αὐτὸ τότεμ, παραχωρεῖ τὸν τίτλον τοῦ δηλ. τοὺς μύθους, τὰς τελετουργίας κτλ., ποῦ τοῦ ἀνήκουν, ὅχι εἰς ἕνα ἄλλο μέλος ἔστω καὶ τοῦ ἰδίου τότεμ, ποῦ θὰ εὑρίσκετο ὁμοίως εἰς μίαν ἄλλην περιοχὴν, ἀλλ' εἰς ἄτομον τῆς αὐτῆς περιογῆς ἔστω καὶ ἄλλου τότεμ. Τοῦτο ἐξηγεῖ διατι ὑπὸ τὰ λείψανα παλαιῶν πολιτισμῶν εὑρέθησαν λείψανα ἀκόμη ἀρχαιότερων, διότι οἱ ἱεροὶ τόποι, ἔδρα τῶν ἀοράτων δυνάμεων, ἦσαν τὸ καταλληλότερον μέρος διὰ νὰ ἔλθουν οἱ διαδοχικῶς ἀποικοῦντες τὰ μέρη αὐτὰ εἰς ἐπαφήν μὲ τὰς ἀοράτους καὶ ὑπερφυσικὰς δυνάμεις, ἀποδίδοντες εἰς αὐτὰς τὰς ἀπαιτουμένας τιμὰς, ποῦ ἐδιδάσκοντο καὶ παρελάμβανον ἀπὸ τοὺς προκατόχους καὶ κατακτωμένους λαούς. Σύμβολα ἄλλα εἶνε διάφορα ἀντικείμενα (λίθοι, ξύλα, στήλοι κτλ.), τὰ ὅποια δὲν συμβολίζουν καθωρισμένα ἐκ τῶν προτέρων πράγματα π. χ. διάφορα σκαλισμένα κοσμήματα, ἰχθύς ἢ πτηνὰ ἐκ ξύλου, ποῦ ἐτίθεντο εἰς τὴν στέγην τῶν οἰκιῶν, ἢ μεγάλος λίθος, ἢ κεντρικὸς στήλος ποῦ στηρίζει τὴν οἰκίαν τῶν πρωτογόνων. Ἐν ἐκ τῶν σπουδαιότερων συμβόλων τῶν φυλῶν τῆς Αὐστραλίας εἶνε ἡ *churinga*: ἔχει σχῆμα ἐπίμηκες, κεκαλυμμένη ἀπὸ διάφορα σχέδια καὶ κοσμήματα· κατασκευάζεται εἰς διάφορα μεγέθη καὶ εἶνε πάντοτε τὸ ἀντικείμενον μερίμνης καὶ σεβασμοῦ σχεδὸν θρησκευτικοῦ· ἡ *churinga* μεταλαμβάνει τόσον στενωῶς τοῦ ἀτόμου, εἰς τὸ ὅποτον ἀνήκει, καὶ τὸ ὅποτον ἀντιπροσωπεύει, ὥστε εἶνε αὐτόχρονον αὐτὸ τοῦτο τὸ ἄτομον· ταυτοχρόνως διὰ τῆς *churinga* μεταλαμβάνει ὁ κάτοχος καὶ τοῦ μυθικοῦ τοῦ προγόνου. Εἰς ἄλλας φυλάς ξύλινοι στήλοι παριστάνουν ἢ συμβολίζουν τοὺς ἀποθανόντας, διὰ τὴν κατασκευὴν δὲ τῶν στήλων τούτων χρησιμοποιεῖται ξύλον ἀπὸ τὸ εἶδος δένδρου, τὸ ὅποτον ἦτο τὸ τότεμ τοῦ ἀποθανόντος· ἡ μυστικιστικὴ μέθεξις εἶνε φανερά. Δυνατὸν οἱ στήλοι οὗτοι νὰ εἶνε σκαλισμέ-

νοι ἢ νὰ φέρουν χαρακτηριστικὰ τοῦ θανόντος, ἀλλὰ δὲν εἶνε καὶ ἀπόλυτος ἀνάγκη.— Εἰς ἄλλας φυλάς ἀντὶ τῶν ξυλίνων στήλων χρησιμεύουν ὡς σύμβολα λίθοι ἐπιμήκεις. Εἰς τὰ σύμβολα ταῦτα προστίθεται καὶ μίᾳ πλέον μυστικιστικὴ ἰδιότης, ἢ τῆς στερεότητος καὶ ἀντοχῆς· διότι οὔτε ὁ χρόνος οὔτε ἡ ἀσθένεια εἶνε εἰς θέσιν νὰ τὰ ἀλλοιώσῃ. Λόγῃ τῆς μυστικιστικῆς μεθέξεως τὰ σύμβολα ταῦτα εἶνε αὐτοὶ οὔτοι οἱ ἄνθρωποι, διότι καὶ κατὰ τοὺς μύθους των οἱ ἥρωες, ἀφ' οὗ εἰργάσθησαν καὶ ἐπετέλεσαν ὑπεράνθρωπα πράγματα, δὲν ἀπέθανον, ἀλλὰ εἰσηλύθον εἰς τὴν γῆν ὑπὸ μορφὴν δένδρων ἢ λίθων καὶ μένουσιν ἐκεῖ ἔκτοτε. Αὐτὸς εἶνε ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον εἰς τοὺς τάφους τῶν πρωτογόνων εὐρίσκονται τόσον συχνὰ μονόλιθοι· οἱ λίθοι οὔτοι εἶνε ὁμοούσιοι μετὰ τοὺς θανόντας καὶ ἄρα μὲ τὰς ἀσράτους δυνάμεις· δι' αὐτῶν δὲ ἔρχονται οἱ πρωτόγονοι εἰς ἀμεσον ἐπαφὴν πρὸς τὰς δυνάμεις ταύτας, τὰς ὁποίας οὔτοι ἀντικειμενοποιῶν καὶ συμβολίζουσι. ("Ἴσως αὐτὴ νὰ εἶνε ἡ προέλευσις τῶν χονδροειδῶν ξυλίνων ἀγαλιμάτων καὶ τῶν μεγαλιθιδικῶν μνημείων τῶν Ἰνδιῶν, κατὰ τὸν Dr Hutton). Ὡς ἐκ τῆς μεθέξεως μεταξὺ συμβόλιων καὶ ἀποθανόντων ἡ παρουσία τῶν τελευταίων εἶνε πραγματικὴ, καὶ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς γονιμότητος τοῦ ἐδάφους, τὰ δὲ ἀφιερῶματα καὶ τὰς προσφορὰς τὰς δέχονται, κατὰ γράμμα, οἱ νεκροί. (Ὁὗτω δὲ ἐξηγεῖται διατι ἡ ἐξωτερικὴ μορφὴ τῶν συμβόλιων εἶνε τόσον ἀδιάφορος εἰς τοὺς πρωτογόνους. Ἰδόμεν ὅτι τὸ κρανίον συμβολίζει καὶ ἀντιπροσωπεύει τὸν πατέρα τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας· ἐὰν τοῦτο καθ' ὁλονδὴποτε τρόπον θραυσθῇ τότε τὸ ἀντικαθιστοῦν δι' ἐνὸς κοκκοκαρύου, τοῦ ὁποῦ το σῆμα ὁμοιάζει πρὸς τὸ κρανίον (ἐδῶ μάλιστα ἔχομεν ἓνα σύμβολον δευτέρου βαθμοῦ, οὕτως εἰπεῖν). Πῶς εἶνε δυνατόν τόσον ἀσχετα πράγματα νὰ χρησιμεύουν τὸ ἓν ὡς σύμβολον τοῦ ἄλλου; ἢ παράδοσις καὶ ἡ μυστικιστικὴ μέθεξις ἢ ὁποία φθάνει μέχρι ὁμοουσιότητος ἀποτελοῦν τὴν μόνην ἀλλὰ καὶ ἱκανὴν ἐξήγησιν. Ὡς ἐκ τῆς μεθέξεως αὐτῆς πᾶσα ἐνέργεια ἢ πράξις ἐπὶ τοῦ συμβόλου πράγματός τινος ἰσοδυναμεῖ μὲ ἐνέργειαν ἐπὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ πράγματος. Πῶς π. χ. θὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῆς βροχῆς δταν δὲν θέλει νὰ βρέξῃ; διὰ μαγικῆς ἐνεργείας ἐπὶ τοῦ συμβόλου τῆς βροχῆς· τὸ ἀποτέλεσμα θὰ προέλθῃ διότι θὰ θεωρηθῇ ἐνέργεια γενομένη ἐπὶ αὐτῆς ταύτης τῆς βροχῆς· αὐτὸ εἶνε πεπολίθησις ἀκράδαντος τῶν πρωτογόνων, καὶ ἐπὶ αὐτῆς βραδίζονται αἱ ἐνέργειαι τῶν μάγων. (Ὅταν θέλει ἓνας μάγος νὰ φονεύσῃ ἢ νὰ βλάψῃ ἓνα ἄνθρωπον, προσπαθεῖ νὰ λάβῃ κατοχὴν πράγματος ποῦ νὰ «ἀνήκῃ» εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐνεργεῖ τὰς μαγανείας του καὶ ἔτσι εἶνε βέβαιος ὅτι ὁ ἄνθρωπος θὰ ἀποθάνει ἢ θὰ πάθει. (Ὁ δὲ ἐνδιαφερόμενος ἄνθρωπος ἐὰν μάθῃ τὴν γενομένην ἐνέργειαν εἶνε βέβαιος ὅτι θὰ πάθει. Ἡ αὐτὴ ὁμοῦς ἀρχὴ εὐρίσκεται εἰς τὴν βάσιν ὅλων τῶν ἐνεργειῶν διὰ τῶν ὁποίων οἱ πρωτόγονοι ἔρχονται εἰς ἐπαφὴν καὶ ἐπηρεάζουσι ὑπὲρ ἑαυτῶν τὰς ἀσράτους καὶ ὑπερφυσικὰς δυνάμεις (τὰς ψυχὰς τῶν νεκρῶν ἢ τῶν θεοτήτων)· τοιαῦται ἐνέργειαι εἶνε οἱ χοροὶ των, αἱ τελετουργίαι, τὰ ἄσματα,

αί μαγικαί λέξεις καί διάφοροι παιδιαί δι' αὐτῶν εἶνε βέβαιοι ὅτι ἐπη-
 ρεάζουν ἀποτελεσματικῶς τὰ πνεύματα ἢ ἐκείνους ποὺ κυβερνοῦν τὰ
 ζῶα ἢ τὰ φυτά. Ἐνα ἐκ τῶν συμβόλων, δηλ. ἀντικείμενον, ἀνήκον εἰς
 κάποιον ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου γίνεται μεγάλη χρῆσις ἢ κατάχρησις
 διὰ νὰ ἀσκηθῆ ἐπιρροή (κακὴ συνήθως), εἶνε τὰ ἴχνη τῶν ποδῶν ἐπὶ τοῦ
 ἐδάφους· θεωρεῖται ὅτι τὸ ἴχνη αὐτὸ ἀποτελεῖ κάτι ποὺ ἀνήκει εἰς ἄν-
 θρωπον ἢ ζῶον καὶ ποὺ αὐτὸς ἀφήνει ἐκεῖ. Διὰ νὰ βλάβουν τὸν ἄν-
 θρωπον αὐτὸν ἀρκεῖ νὰ πληγώσουν τὸ ἀποτύπωμα τῶν ποδῶν του ἐπὶ
 τοῦ ἐδάφους. — Εἶπομεν ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη τὸ σύμβολον νὰ ἔχη καμ-
 μίαν ὁμοιότητα μὲ τὸ συμβολιζόμενον. Διὰ νὰ πραγματοποιήσουν ὁμοίως
 κάποιαν στενωτέραν σχέσιν οἱ πρωτόγονοι, δσάκις θέλουν νὰ βλάβουν τὸν
 ἐχθρὸν τῶν συμβολιζόμενον διὰ τεμαχίου ξύλου ἢ ὀπισσδήποτε ἄλλως,
 δίδουν τὸ ὄνομά του, προφέροντες αὐτὸ μεγαλοφώνως, εἰς τὸ ἀντικεί-
 μενον αὐτὸ καὶ ἐνεργοῦν, ὡς ἐάν νὰ εἶχον εἰς χεῖρας τῶν αὐτῶν τοῦτον
 τὸν ἐχθρὸν τῶν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ πρωτόγονοι δὲν λέγουν ποτὲ εἰς τρί-
 τους τὸ ὄνομά τῶν, ἀπὸ φόβον μήπως γνωρίζοντες αὐτὸ εἶνε εἰς θέσιν
 νὰ τοὺς βλάβουν. — Μία σπουδαία συμβολικὴ ἐνέργεια τῶν πρωτογόνων
 εἶνε ἡ μεταφορὰ δυνάμεως ἢ ἰκανότητος ὄντος τινὸς χρησιμοποιοιμέ-
 νου ὡς συμβόλου, εἰς ἄλλο μέρος. Π.χ. διὰ νὰ καταστῆ εὐφορος ἕνας
 ἀγρὸς θὰ ἐπιζητήσουν νὰ καλλιεργηθῆ οὗτος ὑπὸ γυναικὸς γονίμου,
 διότι οὕτω ἡ γονιμότης τῆς γυναικὸς, ποὺ ἐδῶ χρησιμεύει ὡς σύμβο-
 λον, θὰ μεταφερθῆ καὶ εἰς τὸν ἀγρὸν. Καὶ ἀντιστρόφως ποτὲ δὲν θὰ
 ἐπιτρέψουν εἰς γυναῖκα στεῖραν νὰ καλλιεργῆσῃ ἀγρὸν (ἐκτὸς ἂν πρό-
 κείται περὶ ἐχθροῦ), διότι οὗτος θὰ καταστῆ ἄγονος. Ἐπίσης εἰς ἕνα
 ἀγρὸν ὅπου ἐφύτευσαν ταρό, παραχώνουν καὶ μεγάλες στρογγυλὰς πέ-
 τρες, αἱ ὁποῖαι θὰ μεταδώσουν εἰς τὰ κρόμυα τοῦ ταρό τὴν ἰδιότητά
 των, νὰ εἶνε δηλαδὴ μεγάλα καὶ στρογγυλά. Μὲ τὴν πεποιθήσιν των
 ὅτι θὰ μεταφερθοῦν αἱ ἰδιότητες ἀπὸ τῆς πέτρας εἰς τὰ κρεμύδια ἢ ἀπὸ
 τὴν γυναῖκα εἰς τὸν ἀγρὸν, συμβαδίζει καὶ ἡ ἄλλη πεποίθησις ὅτι θὰ
 μεταφερθοῦν μόνον ἐκεῖναι αἱ ἰδιότητες, τὰς ὁποίας θέλουν νὰ μεταφέ-
 ρουν, ὄχι καὶ ὅλαι αἱ λοιπαὶ ἰδιότητες τῶν ἀντικειμένων, ποὺ χρησι-
 μεύουν ὡς σύμβολα. Τὰ κρόμυα π.χ. δὲν θὰ γίνουν σκληρὰ ὅπως οἱ
 πέτρες, ἔχουν δηλ. τὴν πεποιθήσιν ὅτι ἡ αἰτιότης θὰ εἶνε διευθυνομένη
 κατὰ τὰς ἐπιθυμίας των. Ἐάν π.χ. θέλουν νὰ δηλητηριάσουν ἕνα ἄν-
 θρωπον, θὰ ῥίψουν δηλητήριο εἰς τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ ὁποῖον θὰ πλουν
 πολλοὶ ἄνθρωποι, τὸ δηλητήριο ὁμοίως θὰ ἐνεργήσῃ μόνον ἐπὶ ἐκείνου
 τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον θέλουν νὰ δηλητηριάσουν: «τὸ δηλητήριο
 θὰ ἐνεργήσῃ σύμφωνα μὲ τὰς ὁδηγίας ποὺ ἔλαβε», αὕτη εἶνε ἡ πεποι-
 θήσις των. Ἐάν τὰ πράγματα δὲν συμβοῦν ὅπως τὰ ἐλογάριασαν, τοῦτο
 σημαίνει ὅτι κάποια ἄλλη, μαγικὴ ἐπίσης ἐνέργεια, ἰσχυροτέρα ὁμοίως
 ἀπὸ τὴν ἰδικὴν των, ἔλαβε χώραν· καὶ τοῦτο ἀκριβῶς διότι εἰς τοὺς
 ὑπολογισμοὺς καὶ τὰς σκέψεις των τὸ φυσικὸν καὶ τὸ ὑπερφυσικὸν εἶνε
 διαρκῶς ἀναμεμιγμένα.

Ἐάν οἱ πρωτόγονοι ἐπιθυμοῦν νὰ λάβῃ χώραν ἕνα γεγονός, τὸ

παριστοῦν προηγουμένως μετὴν πεποίθησιν ὅτι τότε θὰ πραγματοποιηθῆ (similia similibus). Πχ. εἰάν ἕνα ζεῦγος πρωτογόνων δὲν ἔχουν παιδιά, κατασκευάζουν κοῦκλες καὶ ἐορτάζουν γάμους μεταξὺ αὐτῶν κλπ. μετὴν πεποίθησιν ὅτι θὰ ἔλθουν γρήγορα καὶ τὰ πραγματικὰ παιδιά. Ὁ πρωτόγονος, ὁ ὁποῖος ἐφύτευσε ὄρυζαν, φεύγει σκυμμένος ὡς εἰάν νὰ ἔκυπτε ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ φορτίου, θέλων δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου νὰ προκαλέσῃ ἀφθονίαν εἰς τὴν παραγωγὴν. Διὰ τῆς στάσεώς του ταύτης προκαλεῖ μυστικιστικὴν μέθεξιν μετὸν ἀγρὸν καὶ τὴν παραγωγὴν· διὰ τὸν πρωτόγονον δὲν πρόκειται περὶ αἰτιότητος ἀλλὰ περὶ μεθέξεως. Ἡ δυσκολία ποὺ παρουσιάζει δι' ἡμᾶς ἡ τοιαύτη νοοτροπία εἶνε, ὅτι αἱ ἐπὶ τοῦ μυστικιστικοῦ πεδίου ἐνεργούμεναι πράξεις θὰ πρόκειται νὰ φέρουν τὰ ἀποτελέσματά των ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς πείρας ἐν τελείᾳ ἀδιοφορίᾳ πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Διὰ τοὺς πρωτογόνους τὸ πρᾶγμα δὲν παρουσιάζει καμμίαν δυσκολίαν, διότι θεωροῦν ὡς αὐτονόητον ὅτι αἱ ὑπερφυσικαὶ καὶ ἀόρατοι δυνάμεις ἐπεμβαίνουν διαρκῶς, διὰ νὰ μεταβάλουν τὴν ἀλληλουχίαν τῶν φαινομένων. Ἐάν δὲν ἐπιτευχθῆ τὸ ἀποτέλεσμα, σημαίνει ὅτι ἄλλη δύναμις τὸ ἐξουδετέρωσε· ἡ πεποίθησις των εἰς τὴν ἀποτελεσματικότητά των ἐνεργειῶν των δὲν ἠλαττώθη καθόλου.

Ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν συγγραφέα, τὴν βᾶσανον καὶ ἀπόδειξιν ὅτι ἡ θεωρία, τὴν ὁποίαν ὑποστηρίζει πρὸς ἐξήγησιν τῶν ἀνωτέρω ἐνεργειῶν τῶν πρωτογόνων, εἶνε ἡ μόνη ὀρθή. Οἱ πρωτογόνοι ἀγνοοῦν τὰς φυσιολογικὰς λειτουργίας τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ ὡς καὶ τὰς διαταραχάς, ποὺ προκαλεῖ μία παθολογικὴ κατάστασις. Πῶς λοιπὸν ἀντιλαμβάνονται τὴν ἀσθένειαν καὶ πῶς τὴν θεραπεύουν; Ἀπὸ τὸ δεύτερον θὰ ἐννοήσωμεν τὸ πρῶτον. Ὅταν δὲν πρόκειται περὶ ἐλαφρᾶς τινος κακοδιαθεσίας ὅπου τὰ κομπογιαννῆτικα μέσα ἐξαρκοῦν, ἀλλὰ ἡ περίπτωσις εἶνε σοβαρά, καλεῖται ὁ θεραπευτής, ὁ ὁποῖος ἀρχίζει νὰ ἐρωτᾷ τὸν ἀσθενῆ, διὰ νὰ βεβαιωθῆ μήπως πρόκειται περὶ μαγικῶν ἐνεργειῶν κανενὸς ἐχθροῦ κλπ.· κατόπιν δὲ ἀρχίζει ἡ θεραπεία, τῆς ὁποίας, ἐννοεῖται, δὲν προηγείται καμμία προσεκτικὴ ἐξέτασις τοῦ ἀσθενοῦς. Ἡ θεραπεία συνίσταται εἰς παρατεταμένον καὶ δυνατὸν massage μετὰ γενικὴν κατεύθυνσιν πρὸς ἕνα ὠρισμένον σημεῖον τοῦ σώματος, ὅπου ἐπακολουθεῖ μία ἰσχυρὰ ἀπομύζησις, συνέπεια τῆς ὁποίας εἶνε ὁ θεραπευτής νὰ ἐξαγάγῃ ἀπὸ ἐκεῖ ἕνα πετραδάκι, ἢ τεμάχιον ξύλου ἢ κανὲν ἄλλο μικρὸν ἀντικείμενον, ποὺ εἶχε φυσικὰ εἰς τὸ στόμα του. Κατόπιν τούτου ὁ ἀσθενῆς πρέπει νὰ γίνῃ καλά. Λευκοὶ οἱ ὁποῖοι παρέστησαν εἰς τοιαύτας θεραπείας ἐχαρακτήρισαν τὸ ἔλρον ὡς κακοήθη ἀπάτην καὶ τὸν θεραπευτὴν ὡς τυχοδιώκτην. Ὁ συγγραφεὺς φρονεῖ ὅτι ἔχουν ἄδικον, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀπάτης καὶ ὅτι πρὶν ἀποφανθῆ κανεὶς, πρέπει νὰ ἐξετάσῃ εἰς τι ἀπεσκοπεῖ ἡ γενομένη θεραπεία. Ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀπάτης ὁ συγγραφεὺς τὸ συνάγει ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ θεραπευταὶ ἢ shamani όταν ἀσθενήσουν, θὰ καλέσουν ἄλλον θεραπευτὴν, ὁ ὁποῖος θὰ

ἐφαρμώσει τὴν ἰδίαν θεραπείαν, πρᾶγμα ποῦ δὲν θὰ ἔπραττον ἐὰν δὲν ἐπίστευον εἰς αὐτήν, καὶ συνεπῶς ἐὰν ἦσαν πράγματι ἀπατεῶνες· ἄλλως τε καὶ οἱ ἀσθενεῖς γνωρίζουν κάλλιστα περὶ τίνος πρόκειται.— Ἀλλὰ κυρίως πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τὴν φύσιν τῆς θεραπείας: εἶνε μίᾳ συμβολικῇ ἐνέργεια μὲ ἀντικείμενον τὴν οἰονεὶ σωματοποιημένην ἀσθένειαν. Ἡ ἀσθένεια, τῆς ὁποίας, ὅπως εἶπομεν, ἡ φύσις εἶνε ἄγνωστος εἰς τοὺς πρωτογόνους, εἶνε ἓνα πνεῦμα κακὸν ποῦ εἰσῆλθεν εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀσθενοῦς· ἡ γενομένη ἐνέργεια προδιαγράφει τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα δηλ. τὴν ἐκδίωξιν ἐκ τοῦ σώματος τοῦ ἀσθενοῦς τῆς πονηρᾶς αἰτίας, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἐπιτυγχάνεται συμβολικῶς διὰ τῆς ἐξαγωγῆς ἐκ τοῦ σώματος ἐνός οἰουδήποτε ὑλικοῦ σώματος. "Ὅπως, τουτέστιν ἐξήχθη αὐτὸ τὸ σῶμα, οὕτω θὰ ἀναγκασθῆ νὰ ἐξέλθῃ καὶ ἡ ἀσθένεια ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ ἀσθενούντος. Πρόκειται περὶ συμβολικῆς ἐνεργείας τῆς ὁποίας ἡ πραγματικὴ ἐνέργεια πρόκειται νὰ διενεργηθῆ συγχρόνως εἰς τὸν ἀόρατον καὶ ὑπερφυσικὸν κόσμον. Ἡ ἐνέργεια εἶνε μυστικιστικὴ μὲ σκοπὸν νὰ νικήσῃ τὸ ἀόρατον κακόν.— Καὶ ἂν ἀκόμη δὲν γίνῃ καλὰ ὁ ἀσθενὴς δὲν κατηγοροῦν ὡς ἀπατεῶνα τὸν θεραπευτήν, διότι ἐκ παραδόσεως ἔχουν πεποίθησιν εἰς αὐτὸν (ἄλλως τε μήπως καὶ σήμερον λέγομεν ὅτι ὁ ἰατρός εἶνε ἀπατεῶν ἐὰν ὁ ἀσθενὴς δὲν θεραπευθῆ;).

Ὁ αὐτὸς σκοπὸς ἐπιδιώκεται ὅταν, εἰς τὸ κυνήγιον ἢ ἄλλοῦ, οἱ πρωτόγονοι ἐκφράζουν εἰς τὸν ἐνεστῶτα τῆς ὀριστικῆς ἐκείνου ποῦ ἐπιθυμοῦν νὰ γίνῃ: προδιαγράφουν οὕτως εἰπεῖν τὰ γεγονότα, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ τὰ ἐπηρεάσουν διὰ νὰ ἐξελιχθοῦν ὅπως αὐτοὶ ἐπιθυμοῦν.— Εἰς ὅλας αὐτάς τὰς περιπτώσεις διὰ τῆς ἐσωτερικῆς καὶ μυστικιστικῆς μεθέξεως ἢ συμβολικῆς ἐνέργειας εἶνε ἤδη ἢ πραγματικῆς ἐνέργειας ἢ αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός. Τὸ ἰδικόν μας πνεῦμα θέλει δεσμούς αἰτιότητος δεόντως ἀποδεδειγμένους· οἱ πρωτόγονοι ὅμως ποτὲ δὲν διεριτῶνται πῶς καὶ διὰ τίνος μηχανισμοῦ ἢ συμβολικῆς προ-παραστάσεως θὰ φέρῃ τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα· διατὶ νὰ ἐρωτήσουν ἀφοῦ ἀνέκαθεν οὕτω ἐνήργουν οἱ θεραπευταὶ των; Ἄλλως τε εἰς διαφόρους φυλάς θεωρεῖται ὅτι ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐνέργειαι ἔχουν μυθικὴν προέλευσιν δηλ. ὅτι οὕτω ἐνήργουν καὶ οἱ μυθικοὶ πρόγονοὶ των διὰ νὰ ἐπιτύχουν ἐκεῖνο ποῦ ἤθελαν. Μ' ὅλα ταῦτα ὅμως, καὶ παρ' ὅλην τὴν πεποίθησιν ποῦ ἔχουν εἰς τὰς μαγικὰς ἐνεργείας των, δὲν παραμελοῦν καὶ νὰ κάμουν ὅ,τι εἶνε δυνατόν διὰ νὰ εἶνε π. χ. καλὴ ἢ ἐσοδεῖα ἢ διὰ νὰ γίνῃ ὑπὸ καλοῦς ὄρους ἢ ἀλιεῖα ἢ ἡ θήρα κτλ. Ἡ μυστικιστικὴ βίωσις καὶ ἡ κοινὴ τοιαύτη δὲν ξεχωρίζονται εἰς τὴν πρᾶξιν, ἀλλ' ἀποτελοῦν μίαν καὶ ἐνιαῖαν ἐνέργειαν.

M. T.